

EMEVİLERİN TARİH ARŞİVİ
HİSMÂ YAZILARI

Yazarlar

Abdullah Abdülazîz es-Sa'îd
Muhammed Şefîk
Hâlid el-Baytâr
Sa'd Süleyman es-Sa'îd

Çevirenler

Doç. Dr. Hakan Temir
Müfit Yüksel

DTA Yayıncılık | DTA Publishing

Yayın No | Publication Number: 87

Kitap Adı: Emevilerin Tarih Arşivi Hismâ Yazıları

Book Title: Umayyad Historical Archive: The Inscriptions of Hisma

Yazarlar | Authors: Abdullah Abdülaziz es-Sa'îd

Muhammed Şefik

Hâlid el-Baytâr

Sa'd Süleyman es-Sa'îd

Çevirenler | Translators: Hakan Temir | orcid: 0000-0002-4142-6310

Müfit Yüksel

Editör | Editor: Ünal Kılıç | orcid: 0000-0001-6366-6350

Son Okuma | Final Reading: Yavuz Selim Göl | orcid: 0000-0001-7759-4482

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book

Yayın Tarihi | Publication Date: Ocak 2026 | January 2026

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 16 x 24

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 194

ISBN: 978-625-8606-01-0

E-ISBN: 978-625-8606-00-3

DOI: 10.70717/dta.9786258606003

Atıf Bilgisi | Cite as: Abdullah Abdülaziz es-Sa'îd & Muhammed Şefik Hâlid el-Baytâr & Sa'd Süleyman es-Sa'îd. *Emevilerin Tarih Arşivi Hismâ Yazıları*, çev. Hakan Temir - Müfit Yüksel, Bursa: DTA Yayıncılık, 2026.

1. İslam Tarihi | Islamic History
2. İslam Arkeolojisi | Islamic Archaeology
3. Kaya Resimleri | Petroglyphs

Kapak ve Mizanpaj | Cover Design and Layout

Samet Torun - Ahmet Tunçdemir

Sertifika Numarası | Certificate Number: 74919

Yayıncı | Publisher: DTA Yayıncılık Bilişim Ltd. Şti.

Odunluk Mah. Akademi Cad. Zeno Business Center 2C/28 Nilüfer/Bursa

+90 507 227 1297 | bilgi@dtayayincilik.com.tr | www.dtayayincilik.com.tr

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.

Sertifika Numarası: 47479

Copyright © Bu Eserin bütün hakları DTA Yayıncılık'a aittir.

Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Copyright © All rights of this work belong to DTA Publishing.

Without the permission of the publishing company,
the whole or part of the book cannot be printed, published,
reproduced or distributed electronically, mechanically or through photocopying.

EMEVİLERİN TARİH ARŞİVİ
HİSMÂ YAZILARI

Yazarlar

Abdullah Abdülazîz es-Sa'îd
Muhammed Şefîk
Hâlid el-Baytâr
Sa'd Süleyman es-Sa'îd

Çevirenler

Doç. Dr. Hakan Temir
Müfit Yüksel

Çevirenler Hakkında

Hakan Temir

1982 yılında Sivas'ta doğdu. Eğitim hayatına Damlacık Köyü İlkokulunda başladı. Ortaöğretimi Abdüssamed Bal İmam Hatip Ortaokulunda, liseyi ise Merkez İmam Hatip Lisesinde tamamladı. 2005 yılında başladığı lisans eğitimini 2009 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladıktan sonra aynı üniversitede Yüksek Lisans eğitimine başladı ve "Emevîlerde Valilik Kurumu" adlı tezini 2013 yılında başarı ile sundu. 2015 yılında aynı üniversitede doktora eğitimine başladı ve 2019 yılında "Arap Yarımadasında Kabile Hayatı" isimli tezi sunarak doktora programından mezun oldu. 2016 yılında Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Araştırma Görevlisi, 2020 yılında Tokat İslami İlimler Fakültesine Dr. Öğretim Üyesi ve 2021 yılında Doçent olarak atandı. Arapça, İngilizce ve başlangıç seviyesinde Farsça bilen yazar evli ve beş çocuk babasıdır.

Müfit Yüksel

Bitlisli bir ailenin çocuğu olarak Muş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden 1991 Şubatında mezun oldu. Yüksek lisans çalışmalarını aynı bölümde yürüttü. 1995-2001 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde Başkan Danışmanı olarak görev yaptı. Halen serbest araştırmacı/yazarlık yapmakta. 1987 yılından bugüne kadar çeşitli gazete, dergi ve mecmualarda birçok makalesi yayınlandı. İngilizce, Arapça, Farsça, Kürtçe bilmekte olup, İbranice ve Yunanca üzerine çalışmalar yapmaktadır.

About the Translators

Hakan Temir

Hakan Temir Born in Sivas in 1982, Hakan Temir began his education at Damlacık Village Primary School. He completed his middle school education at Abdüssamed Bal Imam Hatip Secondary School and graduated from Merkez Imam Hatip High School. After earning his Bachelor's degree from the Faculty of Theology at Cumhuriyet University in 2009, he pursued graduate studies at the same institution. In 2013, he successfully defended his Master's thesis titled "The Institution of Governorship under the Umayyads." He commenced his doctoral studies at the same university in 2015 and obtained his PhD in 2019 with a dissertation titled "Tribal Life in the Arabian Peninsula." His academic career includes serving as a Research Assistant at Ordu University's Faculty of Theology in 2016. He was appointed as an Assistant Professor to the Faculty of Islamic Sciences at Tokat Gaziosmanpaşa University in 2020 and attained the rank of Associate Professor in 2021. Temir, who is proficient in Arabic and English and has elementary knowledge of Persian, is married and the father of five children.

Müfit Yüksel

Müfid Yüksel Born in Muş as a child of a family from Bitlis, Müfid Yüksel completed his primary and secondary education in Istanbul. He graduated from the Department of Sociology at Middle East Technical University (METU) in February 1991 and pursued his graduate studies within the same department. Between 1995 and 2001, he served as an Advisor to the Mayor at the Istanbul Metropolitan Municipality. Currently working as an independent researcher and author, Yüksel has published numerous articles in various newspapers and journals since 1987. He is proficient in English, Arabic, Persian, and Kurdish, and continues his linguistic studies in Hebrew and Greek.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür ■ 11

Editörden ■ 12

Mütercim Ön Sözü ■ 13

Giriş ■ 19

Birinci Bölüm
Tarihli Yazılar ■ 25

İkinci Bölüm
Hismâ'daki Elli Yazı ■ 37

Üçüncü Bölüm
Hismâ'daki Vadi el-Butayn Yazıları ■ 95

Dördüncü Bölüm
Kuzey Hismâ'dan Kûfî Yazıları ■ 131

Beşinci Bölüm
Kâ' Benî Mürr'ün Yazıları ■ 169

Sonuç ■ 189

Kaynakça ■ 191

TEŞEKKÜR

Riyad’da bizleri misafir edip kaya yazıları ile ilgili tüm tecrübesini paylaşan, yaptıkları çalışmaları detaylıca anlatıp her birisini hediye eden ve bu çalışmalar içerisinde Hismâ yazılarını Türk okurlarla buluşmamıza müsaade eden Dr. Abdullah Abdülaziz es-Sa’id’e müteşekkirimiz. Eserin çevirisi konusunda bizleri destekleyen editör Muhammed b. Abdullah es-Seyf’e ve yayıncı el-Mecelletü’l-Arabiyye’ye de teşekkür etmeyi borç biliriz.



www.arabicmagazine.com
info@arabicmagazine.com

EDİTÖRDEN

Medeniyetlerin değeri, geride bıraktıkları izlerle gözler önüne serilmektedir. Bu izler, yalnızca yazılı kaynaklarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal dünya görüşünü, inanç sistemlerini ve kültürel yapıyı yansıtan arkeolojik buluntularda da kendini göstermektedir. Her medeniyet, tarihsel süreç boyunca elde ettiği deneyimlerin bir yansıması olarak inşa ettiği eserlerle kendine özgü bir kimlik geliştirmiştir. Müslüman toplumların 14 asırda inşa ettikleri zengin medeniyet unsurları, günümüzde bu izlerin keşfiyle yeniden hayat bulmakta ve derinlemesine analiz edilmektedir. İslam medeniyeti, farklı coğrafyalarda yaşayan halkların kültürel birikimlerini sentezleyerek, şehircilikten mimariye, süsleme sanatlarından ticaret organizasyonlarına kadar geniş bir yelpazede kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu eserler, geçmişe dair kıymetli bilgiler sunmanın ötesinde, günümüzde devam eden araştırmalar sayesinde de yeniden gün yüzüne çıkarılmakta ve değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, kaya resim ve yazıları özel bir öneme haizdir. Anıtsal nitelikleri ile öne çıkan kaligrafik özellikler, sayılarının 40 bine yaklaşmasıyla dikkate değer bir yekûn teşkil etmektedir. Bu kapsamda, yaklaşık 5 bin kaya yazısının okunarak kültürel hafızaya kazandırılması, bu alandaki araştırmaların önemini daha da vurgulamaktadır. Erken İslam dönemi estetik anlayışını, sembolik dünyasını ve sosyo-kültürel yapısını anlamak adına bu yazılar, birinci elden kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Ancak, İslam arkeolojisinin gelişimi için daha fazla araştırma ve disiplinin oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Mevcut kuramsal ve yöntemsel çerçeve henüz tam anlamıyla olgunlaşmamış olmakla birlikte, bu alanın sahip olduğu potansiyel giderek daha belirgin hale gelmektedir. Elinizdeki bu çeviri eseri, arkeolojik kaya yazılarının incelenmesi konusunda öncü bir adım niteliği taşımaktadır. İçerisinde önemli bir kısmı Emevi dönemine ait olan ve geri kalan kısmı erken İslam tarihine ışık tutan kaya yazılarını Türk okuyucularıyla buluşturmayı amaçlayan bu çalışma, alandaki önemli bir boşluğu doldurarak yeni araştırmacılara yol göstermeyi hedeflemektedir. Bu çabanın hem akademik literatüre katkı sağlayacağı hem de İslam medeniyetinin derinliklerinde gizli kalmış izlerin daha geniş bir kitle tarafından fark edilmesine zemin hazırlayacağı umulmaktadır.

Eserin akademik bir üslupla Türkçeye kazandırılmasında emeği geçen Doç. Dr. Hakan Temir ve Müfit Yüksel'e teşekkür etmek isterim. Çevirmenlerin özverili çalışmaları, eserin geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını sağlarken, Türk akademik literatürüne de değerli bir kaynak kazandırmaktadır. Bu güzel çalışmanın yeni araştırmalara ilham kaynağı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Ünal Kılıç

MÜTERCİM ÖN SÖZÜ

Rahman ve Rahim olan Kâdir-i Mutlak'ın adıyla.

Kıymetli Okurlar,

Elinizdeki eser, son dönem İslâm Arkeolojisinde önemli bir yere sahip olan “Kaya Yazıları” üzerine bir kesit sunmak amacıyla hazırlanmıştır. “Ferigü’s-Sahrâ Ekibi” Suudi Arabistan’da bulunan kaya resimlerini ve yazılarını büyük bir özveriyle keşfederek gün yüzüne çıkarmaktadır. Ekip, bulduğu her bir yazıyı tarih nesnesi olarak değerlendirerek kaliteli fotoğraflar eşliğinde çözümlemelerini kendi web sitelerinde yayımlamaktadır. Karşılaştıkları büyük zorluklara rağmen, elde ettikleri kültürel mirasın farkında olan ekip üyeleri, bu bilgileri gelecek nesillere kalıcı bir miras bırakma amacıyla kitap çalışmalarını da ihmal etmemektedir. Kataloğa dönüştürülebilecek yeterlikte bilgi birikimlerine ulaştıklarında, bu verileri derleyip iki kapak arasında toplama görevini üstlenmektedirler. İşte “Hismâ Yazıları” da bu çabanın bir sonucudur. Söz konusu eser, yalnızca basit bir kaya yazısı antolojisi olmanın ötesinde, erken İslâm Tarihi’nin bir şahidi ve [Bize göre] “Emevilerin Tarih Arşivi” niteliğindedir.

İnsanlığın gelişim sürecine bağlı olarak gelişen ve modern halini kazanan tarih yazıcılığı, başlangıçta İmparatorlukların gölgesinde kalmıştır. Zira tarih yazıcılığı belirli bir çaba, bütçe ve iradenin ürünüdür. Tarafsız tarih yazıcılığına halel getiren bu tarih yazımı, tarihçi üzerinde yönlendirici ve destekleyici etkisi olan siyasal güçlerin varlığı ile ortaya çıkmıştır. İki taraflı bir menfaat beklentisi sonucu oluşan bu durum İslâm Tarihi yazıcılığında da çok farklı olmamıştır. Saltanat sistemini ardına alan büyük devletler bilinçli yahut bilinçsiz bir şekilde tarih yazıcılığını başlatmış veya başlamasına vesile olmuştur. Mevcut literatürde İslâm tarihin ilk eserleri Müslümanların ikinci hanedanlığı olan Abbâsîlerle başlatılsa da aslında her geçen gün bir yenisi bulunan kaya yazıları bu görüşü biraz daha öne almak gerektiğini anlatmaktadır. Öyle ki Abbâsîlerden önce Emeviler bir hanedanlık kurmuş ve onlardan beklendiği üzere bir tarih arşivi oluşturma çabaları olmuştur. Devletin kurucusu olan Muâviye b. Ebû Süfyân’ın Sercûn b. Mansur gibi arşivciliğe önem veren kimseleri devlet kademelerine taşıması kısmen bunu sağlasa da belgelerin düzenli bir şekilde intikali arzu edilen seviyede gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte, görünmeyen bir arşiv niteliği taşıyan “Hismâ Yazıları” bu düşüncüyü destekleyerek Emevilere dair geniş bir arşivin kapılarını aralamaktadır.

Emevi Devleti’nin kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân’ın, Dımaşk merkezli kurmuş olduğu siyasi yapılanmada hadiselerin kaydını tutmaya büyük önem verdiğini gösteren pek çok rivayet vardır. Ancak hanedanın tüm

halifelerinin bu ciddiyeti koruyamadığı ve darbe ile sona eren bir hanedanlıkta ilk olarak arşiv sisteminin yok edilmesinin garip bir son olmadığı söylenebilir. Büyük hanedanlıkların arşivleri yok edilse bile, çevrelerinde her zaman bir bilgi ağı oluşacak ve arkeologlar bu bilgileri ortaya çıkarmak amacıyla çalışmaya devam edeceklerdir. Şam'a yakın bir bölge olan Hismâ bölgesinde bulunan tarihi kalıntılar bu iddiayı desteklemektedir. Emevilerin başkenti Dımaşk ile Hicaz arasında bulunan bu bölgeden dost ve düşman olan birçok kimse geçmiş, bölgedeki kayalıklar altında serinlerken gelecek nesillere mesaj olabilecek yazılar bırakmıştır. Bugüne kadar keşfedilen yazıların büyük çoğunluğunun bölgeden geçen mevâlî yahut Arap asilzâdeleri tarafından kaleme alındığı ve bunların bir kısmının tarih, nesep, teracim ve ricâl kitaplarında bahsi geçen şahıslar olduğu tespit edilmiştir.

Hismâ Yazıları Emevi tarihini aydınlatmasına ilaveten İslâm kültür tarihi açısından da çok kıymetlidir. Öncelikle ilk yedi yazının tarihlendirilebiliyor olması oldukça dikkat çekicidir. “Ben” (Ene) veyahut “Allah'ım affet!” (Allahümme mağfir) ifadeleriyle başlayan kaya yazılarının genel formu bellidir. Şahıs ve dua ifadesinden sonra nesep bağları-kabile aidiyetleri zikredilir, ardından da temennilerle bitirilir. Bu form tabakât, ricâl ve nesep kitaplarına destek ve aynı zamanda yeni bilgiler kattığı gibi tarihte ismi bilinmeyen birçok kimseyi tanıma kolaylığı sağlar. Dua cümlelerinde yer alan bilgiler ise başta hadis olmak üzere İslâmî ilimlerin birçok dalına veri sağlamaktadır.

Bir kültürel mirasın anotomisini aktaran bu çalışmada öncelikli olarak eserin orijinal haliyle çevrilmesi önemsendi. Bu kapsamda metne ve yazarların ifadelerine sadık kalınarak bire bir çeviriye öncelik verildi. Beş bölümden oluşan eser kendi başına yetkin bir çalışma olmakla birlikte İslâm Arkeolojisi henüz genç bir disiplin olduğundan “her kürek yeni bilgi” ilkesince eser yazıldıktan sonra bölgede bulunan yeni bulguların da bu eserde mücmel hale gelmesi fikri oluştu. Bu kapsamda yeni bir bölüm ilavesi düşünülse de ekibin yeni bulguları ilave eden başka bir çalışma için uğraş içerisinde olduğu haberi ulaşınca bundan vazgeçildi.

Kaya yazıları okunması meşakkatli ve iyi çekilmemiş fotoğraflardan kaynaklı hataya açık bir alan olduğundan yazarların süreç içerisinde bazı tashihler yaptığı; bunu da kendi web sitelerinde duyurdukları anlaşılmaktadır. Bu sebeple ilgili tashihler derlenerek kitabın orijinalini bozmadan dipnotta “yazar tashihi (Kısaca YT)” şeklinde belirtildi. Böylece zaman içerisindeki okuma farklılıkları okuyucuya gösterildi.

Böylesine kıymetli bir eseri bizlere bizzat kendi elleriyle tevdi eden ve çalışmamız boyunca bizlerden desteklerini esirgemeyen Abdullah Abdülaziz es-Sa'îd'e, ülkemizdeki arkeolojik birikimin oluşmasında öncü isimlerden biri olmasıyla zihin dünyamızın şekillenmesine büyük katkı sağlayan Arkeolog Prof. Dr. M. Ertekin Doksanaltı ve ekibine, çevirideki literatür

bilgisini kontrol eden Prof. Dr. Bünyamin Erul’a, arkeolojik çalışma konusunda bizleri cesaretlendiren İbrahim Oğuzhan’a, desteklerini hep yanımızda hissettiğimiz Veli Temir’e, tercümeyi inceleyerek esere değer katan Prof. Dr.  nal Kılıç’a, akademik camiaya antropoloji, sosyoloji ve arkeoloji gibi multidisipliner hava katmada kararlı olup bizleri bu alanda cesaretlendiren Doç. Dr. İsmet Tunç hocama ve DTA Yayıncılık çalışanlarına teşekkürü bir borç biliriz.

Hakan Temir
Müfit Yüksel

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li Ulûmi'l-İmam Ahmed*, thk. Hâlid el-Rabat- Seyyid İzzet Eid, Mısır: Dâru'l-Felah, 1430/2009.
- Belâzurî, Ahmad b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkar ve Riyad ez-Ziriklî, Şam: Darü'l-Fikr, 1417/1996.
- Berdîcî, Ebû Bekir Ahmed b. Harun, *Tabakâtü'l-esmâ'i'l-müfredede mine's-sahâbe ve't-tâbi'in ve aahâbi'l-hadîs*, thk. Sakine eş-Şihabî, Dımaşk: Talas lî'd-Dirasât ve't-Tercüme, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târihü'l-kebir*, thk. Muhammed Abdumu'id Han, Haydarabad: Dâ'iratü'l-Mearifü'l-Osmaniye, ts.
- Dârimî, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdumu'id Han, Haydarabad: Dâ'iratü'l-Mearifü'l-Osmaniye, 393/1973.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer el-Bağdâdî, *Zikru Esmâi-t Tâbiîn ve men Ba'-dehüm Mimmen Sahhat rivâyetühü 'inde'l Buhârî ve Müslim*, thk. Boran el-Dannavi- Kemal Yusuf el-Hût, Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sakafiye, 1406/1985.
- Ebû el-Alâ' el-Ma'arrî, *Şerhu Divan Ebû el-Tayyib el-Mütenebbî*, thk. Abdulmecid Diyâb, 2. baskı, Dâru'l-Me'arif, 1992.
- İbn Abdilberr, Abdülberr Kurtûbî, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstî'âb fî ma'rifat'il-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becavî, Beyrût: Dâru'l-Cil, 1412/1992.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah, *Târihu Dımaşk*, thk. Amr b. Ğarâma el-Amravi, Şam: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû el-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid - Adil Ahmed Abdumevcûd Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshak b. Yesâr el-Muttalibî, *Kitabu-s Siyer ve-l meğâzi*, thk. Süheyl Zekkar, Beyrût: Dâru'l-Fikr 1398/1978.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mekram b. Ali, *Muhtasar Târihu Dımaşk li İbn Asâkir*, thk. Ruhiye en-Nehhâs, Riyad Abdülamid Murad, Muhammad Mutî', Şam: Dâru'l-Fikr, 1402/1984.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Zebâle, Muhammed b. el-Hasan b. Zebâle, *Ahbâru Medine*, thk. Salah Abdülaziz Zeyn Selame, Medine: Merkez Buhus ve Dirasâtü'l-Medineti'l-Münevverâ, 1424/2003.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî, *Usdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid - Adil Ahmed Abdumevcûd, nşr. Beyrût: Dârül-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

- Kuvâtoko ve diğerleri, “Medine ve Necran Bölgeleri Arkeolojik Taraması”, *Atlâl Yıllıkları*, 18 (2002): 50-58.
- Küseyyir-u Azze Divânı*, derleme ve şerh: Dr. İhsan Abbâs, Beyrût: Darü’s-Sakâfe, 1971.
- Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf, Ebû el-Haccâc, Cemaleddin b. el-Zeki Ebû Muhammad el-Kudâ’î el-Kelbî, *Tehzîbül-kemâl fi esmair-ricâl*, thk. Beşşar Avvâd Maruf, Beyrût: Müssetü’r-Risale, 1400/1980.
- Nâbiğa ez-Zübyânî, *Divan en-Nâbiğa ez-Zübyânî*, thk. Abbâs Abdulsâtir, Beyrût: Dârül-Kütübi’l-İlmiyye, 1416/1996.
- Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *Tehzîbü’l esmâ’ ve’l luğât*, Beyrût: Dârül-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezîd el-Âmili, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk - Taberî Tarihi*, 2. Baskı Beyrût: Dâru’t-Turâs, 1387.
- Tunç, İsmet, “Din Çalışmalarında Antropoloji”, *Journal of Analytic Divinity*, 4/1 (2020): 44-66.
- Yâkût el-Hamevî, *Mucemü’l-Büldân*, 2. Baskı, Beyrût: Dâru’s-Sadr, 1995.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmad, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şu’ayb el-Arna’ût, 3. Baskı, Müssetü’r-Risale. 1405/1985.
- Ziriklî, Hayreddin b. Mahmud b. Faris, *el-A’lâm*, 15. Baskı, Dârü İlmü’l-Melâyîn, 2002.